

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

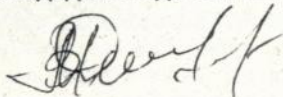
МУСІЄНКО ВІКТОР ДМИТРОВИЧ

*ПРИЛУЧЕННЯ УЧНІВ 5 — 7-Х КЛАСІВ
ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА
(ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ)*

13.00.02 — теорія і методика
трудового навчання

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ — 1997

00760966 (У)

Робота виконана на кафедрі історії та педагогіки
Українського державного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова

Г'зуковий керівник — дійсний член АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
ТХОРЖЕВСЬКИЙ Дмитро Олександрович

Офіційні опоненти: — доктор педагогічних наук, професор
ОЛІЙНИК Павел Миколайович
— кандидат педагогічних наук
ІГНАТЕНКО Петро Романович

Провідна організація — Слов'янський державний педагогічний
інститут

Захист відбудеться "18" березня 1997 року о "14³⁰" годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.33.03 в Українському
державному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова /252030,
м. Київ, вул. Пирогова, 9 /

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Автореферат розіслано "6" лютого 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Назаренко В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним з найважливіших напрямків сучасної вітчизняної педагогічної науки є розробка концептуальних підходів до визначення мети і змісту навчання та виховання учнів середніх класів, пошук нових ефективних шляхів їх фізичного, розумового й морального розвитку. Особливо складні завдання в цьому плані постають перед методикою трудового навчання, бо жоден із шкільних предметів не поніс за останні роки таких втрат, як трудове навчання.

І складність тут полягає не лише в тому, що шкільні майстерні стають все більш занедбаними з точки зору матеріально-технічного оснащення, що руйнується з такими неймовірними зусиллями створена система міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, що школу залишають найздібніші вчителі трудового навчання.

Глобальною причиною негативних процесів є, насамперед, вимушена зміна трудової орієнтації широких кіл суспільства, девальвація поняття добросесної праці. Негаразди в економіці й суспільному житті важким тягарем лягають на плечі дорослого населення, але ще більшу шкоду вони завдають незміцнілій психіці дітей, формуючи у них спотворену систему цінностей і життєвих орієнтирів.

Протистояти нищівним атакам жорстокого сьогодення на незміцнілі дитячі душі можна, лише спираючись на споконвічну мудрість і трудові традиції нашого народу, на підвалини етнопедagogіки, на традиційну культуру предків, що зберегли національний характер і мораль у ще страшніших випробуваннях воєн, поневолення, голодомору й імперських тисків.

Переконаність у цьому змусила нас вдатися до пошуку шляхів вдосконалення трудового навчання і виховання школярів на основі національних культурних традицій. Аналіз змісту шкільних програм і підручників, вивчення науково-педагогічних, методичних та публіцистичних джерел, нарешті, власний досвід учительської й викладацької роботи доводять, що магістральною лінією у створенні національно орієнтованої системи трудової підготовки школярів повинно стати прилучення їх до занять народними ремеслами і декоративно-прикладним мистецтвом.

Ступінь наукової розробки проблеми. Українська педагогічна думка сьогодні рішуче бере на озброєння багатющу ідейну спадщину видатних співвітчизників, українських духоборців: вчених-філософів Г.Сковороди і В.І.Вернадського; державних діячів Б.З.Хмельницького, І.С.Мазепи, В.Вінниченка і М.Грушевського; постів-мислителів І.П.Котляревського, Т.Г.Шевченка та І.Я.Франка; діячів культури М.П.Драгоманова, І.Кріп'якевича й О.П.Довженка; педагогів-творців К.Д.Ушинського, С.Русової і В.О.Сухомлинського.

Принципова позиція цих та інших відомих всьому світові представників українства полягала в тому, що система виховання підрастаючих поколінь повинна ґрунтуватися на національних традиціях, враховувати особливості національної антропології, психології, культури і мислення.

Сьогодні різні аспекти національно орієнтованого виховання плідно розвивають М.Я.Антонець, Ю.Бондаренко, О.Вишневецький, Л.Глазунова, М.Дмитренко, В.Довбищенко, О.А.Дорошенко, П.Р.Ігнатенко, О.Ковальчук, Л.О.Новак, С.Пасічник, О.Пашук-Трач, Ю.Д.Руденко, М.Т.Стельмахович, В.П.Тименко та інші.

Особливу роль занять мистецтвом у становленні особистості, в першу чергу — в естетичному, моральному і трудовому вихованні дітей, виділяють багато діячів культури й педагогів-дослідників, серед них — С.С.Данченко, Д.М.Джоза, І.А.Зязюн, Б.Г.Кубланов, Т.І.Люрина, Ю.В.Петров, В.І.Мазепа, Л.В.Оршанський, А.Б.Щербо й інші.

Розпочинаючи науково-методичний пошук, ми поставили перед собою мету: ґрунтуючись на конкретному виді народного ремесла чи декоративно-прикладного мистецтва, розкрити можливості трудового навчання, як шкільного предмета, у прилученні учнів середнього віку до надбань національної культури, з тим, щоб цей культурний потенціал, в свою чергу, стимулював формування кращих трудових якостей особистості.

Свій остаточний вибір ми зупинили на методично малорозробленому й недосить поширеному, але водночас дуже доступному і такому витонченому виді декоративно-прикладного мистецтва, як аплікація соломкою. Аплікація виробів соломкою — це традиційний вид народного мистецтва слов'ян, який не вимагає складного технологічного обладнання чи матеріального забезпечення, але має високу декоративність і, що дуже важливо, може бути добре узгоджений з діючими програмами трудового навчання учнів 5 — 7-х класів середньої загальноосвітньої школи.

Кращі зразки аплікації соломкою, створені майстрами минулого й сучасності, несуть в собі могутній потенціал духовності, вони благотворно впливають на почуття і образну уяву дітей, призвичаюють їх до поєднання красивого й корисного в практичній діяльності. Водночас доводиться визнати, що сьогодні майже не існує друкованих джерел, у яких би розглядалися матеріалознавчі, технологічні, художні й методичні аспекти організації занять з аплікації.

Бажання заповнити той інформаційний вакуум, що утворився навколо даного виду декоративно-прикладного мистецтва, та запропонувати вчителям науково обгрунтовані підходи до організації занять з дітьми і дало підстави здійснити вибір теми дисертаційного дослідження: "Прилучення учнів 5 — 7-х класів до національної культури засобами декоративно-прикладного мистецтва".

Таким чином, мета нашого дослідження полягає у науковому та організаційно-педагогічному розв'язанні проблеми прилучення учнів до національної культури в процесі засвоєння ними технічних і художніх прийомів аплікації виробів соломкою на заняттях з трудового навчання у 5 — 7-х класах загальноосвітніх шкіл.

Об'єктом дослідження є трудове навчання в загальноосвітній школі.

Предметом дослідження є дидактичні основи організації роботи школярів з аплікації соломкою, що забезпечують прилучення учнів 5 — 7-х класів до культурної спадщини українського народу.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що при виконанні певних організаційно-методичних умов знайомство з декоративно-прикладним мистецтвом, зокрема з аплікацією соломкою, здатне стати ефективним засобом національно орієнтованого виховання і культурного розвитку школярів.

У відповідності з метою й гіпотезою визначені такі завдання дослідження:

— визначити зміст навчання учнів аплікації соломкою на заняттях з трудового навчання у 5 — 7-х класах;

— визначити методичні засади проведення занять з аплікації соломкою;

— визначити умови ефективного прилучення школярів до надбань національної культури в процесі занять аплікацією соломкою.

Методологічну і теоретичну основу дослідження склали: базисні положення філософської теорії пізнання; психолого-педагогічні теорії; погляди видатних діячів української культури на шляхи формування національної самосвідомості підрастаючого покоління.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки вихідних припущень використовувався комплекс адекватних методів дослідження: теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної й суспільно-політичної літератури, джерел з історії української культури, народознавства і мистецтвознавства; спостереження, анкетування і тестування; експеримент, статистична обробка і аналіз їх результатів.

Експериментальна робота проводилась в загальноосвітніх школах N29 м.Вінниці, N13 м.Слов'янська Донецької області, N23 м.Києва та школі-гімназії N21 м.Луцька.

Дослідження здійснювалось в декілька етапів.

Перший етап /1989 — 1990 рр./ — аналіз науково-методичної літератури з проблем трудового навчання і морально-естетичного виховання школярів; відбір навчального матеріалу, засобів наочності та контролю для проведення занять і перевірка їх результативності; розробка методики педагогічного дослідження; розробка першого варіанта програми навчання учнів 5 - 7 класів аплікації соломкою.

Другий етап /1990 — 1993 рр./ — початок дослідно-експериментальної роботи в загальноосвітній школі з метою уточнення програми занять з учнями; аналіз одержаних матеріалів для вироблення остаточного її варіанта.

Третій етап /1992 — 1996 рр./ — експериментальне визначення ефективності методичного забезпечення формування практичних вмінь з аплікації соломкою та прилучення школярів до надбань національної культури; видання монографії за темою дослідження; оформлення дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження:

— доведено, що на даному етапі розвитку загальноосвітньої школи опанування традиційними видами декоративно-прикладного мистецтва здатне бути ефективним засобом прилучення школярів до трудової і естетичної культури українського народу;

— визначено сукупність методичних прийомів, що забезпечують надійне формування в учнів середнього шкільного віку технічної майстерності й художнього смаку при оздобленні виробів аплікацією;

— розроблено методику прилучення учнів до національної культури в процесі занять аплікацією соломкою;

Теоретичне значення дослідження:

— здійснено психолого-педагогічне обґрунтування необхідності використання альтернативних способів практичної діяльності учнів у процесі занять декоративно-прикладним мистецтвом з врахуванням особливостей їх темпераменту;

— визначено критерії оцінювання рівня сформованості культурно-естетичного розвитку учнів 5 — 7-х класів.

Практичне значення дослідження полягає:

— у визначенні критеріїв дидактичної цінності занять окремими видами декоративно-прикладного мистецтва і традиційними народними ремеслами;

— в систематизації дидактичних підходів до організації занять учнів традиційними видами декоративно-прикладного мистецтва;

— у розробці і впровадженні в практику роботи загальноосвітніх шкіл програми навчання учнів аплікації соломкою (як варіативної частини курсу трудового навчання), виданні монографії за темою дослідження.

Обґрунтованість і вірогідність одержаних даних забезпечені всебічним характером дослідження, відповідністю практичних наслідків роботи теоретичним припущенням і висновкам, репрезентативністю статистичної вибірки, кількісною обробкою та якісним аналізом результатів експерименту.

На захист вносяться:

1. Методика навчання учнів аплікації соломкою на заняттях з трудового навчання у 5 — 7-х класах;

2. Методика прилучення учнів до надбань національної культури в процесі занять декоративно-прикладним мистецтвом.

Апробація і впровадження результатів дослідження.

Результати дослідження друкувалися й доповідались на Міжнародній науково-практичній конференції з проблем трудового і професійного навчання (м.Вінниця, 1994 р.), Міжнародній науково-практичній конференції з проблем наступності та інтеграції змісту навчання в системі "школа-ПТУ-ВНЗ" (м.Вінниця, 1996 р.), щорічних звітно-наукових конференціях і засіданнях кафедри методики трудового навчання Вінницького педінституту; на засіданнях кафедри трудового навчання і креслення УДПУ ім.М.П.Драгоманова.

Основний зміст дисертаційного дослідження викладено у монографії "Прилучення учнів до національної культури у процесі трудового навчання", підготовленої до друку у співавторстві з Р.О.Захарченком, В.К.Сидоренком та Д.О.Тхоржевським і виданій в 1996 році.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ

Завдання, характер і мета дослідження визначили структуру дисертації.

Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, додатків та переліку використаних літературних джерел (132 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, хронологічні етапи та об'єкт дисертаційного дослідження, мета і завдання роботи, предмет і методологія дослідження, аналізується ступінь розробленості проблеми, встановлюється наукова новизна і практичне значення отриманих результатів, визначається перелік наслідків дослідження, що виносяться на захист.

У першому розділі — "Вплив культури на розвиток особистості та можливості прилучення школярів до національної культури в процесі трудового навчання" — докладно аналізуються складові елементи національної культури як духовного середовища, у якому формуються світогляд, естетичні ідеали, моральні цінності й трудові якості особистості.

Досвід світової й вітчизняної філософської, психологічної і педагогічної думки минулого переконливо доводить, що система освіти молоді повинна спиратися на національні корені.

Постійне перебування дитини під впливом матеріальної й духовної культури рідного народу необхідне для найповнішого розкриття і розвитку природних здібностей, оскільки саме за таких умов психологічні особливості дітей певного народу використовуються найкраще.

Багато дослідників відзначають, що із загального числа проявів національної культури найбільший вплив на формування людської особистості, яке найінтенсивніше відбувається в дитячому віці, справляє мистецтво. Це пов'язане з тими функціями, котрі мистецтво виконує як елемент суспільної й індивідуальної свідомості.

Мистецтво справляє величезний позитивний вплив на формування всіх якостей школярів. Безпосередньому вдосконаленню засобами мистецтва підпорядковується уява, як засіб образно-чуттєвого відображення оточуючої дійсності й духовної сфери особистості, а також почуття, як основа ціннісно-орієнтаційної діяльності.

Однак набагато більше значення має не безпосередній, а опосередкований вплив мистецтва на особистість: основна цінність мистецтва полягає у його впливі на мислення людини, як інструмент пізнавальної діяльності; на комунікативні якості, як засіб духовного й ділового спілкування; та на творчі здібності, як основний засіб самореалізації. На цій основі всебічно вдосконалюється й практична діяльність особистості, не тільки духовна, але й матеріальна.

Величезні потенційні можливості культурного і мистецького розвитку школярів має трудове навчання, в основі якого лежать практичні заняття з обробки найпоширеніших матеріалів: металу, деревини, тканин та харчових продуктів.

Трудове навчання здатне забезпечити технічну сторону занять народними ремеслами та декоративно-прикладним мистецтвом, причому без додаткових матеріальних витрат.

Організація занять декоративно-прикладним мистецтвом на уроках праці багато в чому вирішує проблему залучення до художньої творчості широкого учнівського загалу, адже вправлятися в декоруванні предметів на доступному для неї рівні тут може кожна дитина.

Оскільки художня частина роботи, якою б важливою вона не була, є тут побічною, школярі почуватимуть себе більш розкуто, легше переживають невдачі, і це позитивно впливає на їх творчий розвиток.

Взаємодія трудового навчання і культурно-мистецької діяльності не є дорогою з одностороннім рухом, у великому вигрaші тут залишається і сам навчальний предмет.

По-перше, завдяки урізноманітненню практичної діяльності школярів, забезпечується помітне розширення операційного складу їх трудових умінь, вдосконалюються психомоторні функції дитячого організму. По-друге, засвоєні учнями на заняттях мистецтвом принципи поєднання функціональних і декоративних якостей речі переносяться на всі види їх діяльності: виготовляючи в подальшому навіть суто технічні об'єкти, школярі не забувають про основи художнього конструювання, докладають всіх зусиль до того, щоб ці вироби виглядали естетично досконалими. По-третє, заняття багатьма видами декоративно-прикладного мистецтва з фізіологічної точки зору є доступним як для хлопчиків, так і для дівчаток, що знімає багато проблем в організації уроків праці у малокомплектних сільських школах.

По-четверте, прилучення школярів до народного мистецтва й національної культури спростовує необгрунтовані звинувачення трудового навчання у технократичних перегибах.

По-п'яте, перехід до художньої обробки матеріалів значно скорочує потребу в цих матеріалах, бо призначені для художньої обробки вироби здебільшого мають невеликі розміри, крім того, ручна технологія оздоблення є досить трудомісткою і не вимагає постійної зміни об'єктів праці.

Продуманий синтез красивого й корисного в практичній діяльності школярів позитивно впливає на їх мотиваційну сферу, підвищує зацікавленість практичними роботами, збуджує інтерес до народної культури, а на цій основі — й до таких предметів, як історія, народознавство, рідна література, географія та інших.

Таким чином, можливості трудового навчання у прилученні школярів до надбань національної культури є багатими і своєрідними, бо воно є тим рідкісним предметом, який перекидає місток між матеріальною і духовною культурою. Заняття різними видами народних ремесел і декоративно-прикладного мистецтва є органічною формою поєднання пізнавальної й продуктивної мистецької діяльності дітей.

Щоб детально охарактеризувати можливості окремих видів традиційних занять українців у вдосконаленні сучасної системи трудового навчання, виховання й національно-культурного розвитку школярів, слід

встановити критерії дидактичної цінності занять народними ремеслами чи декоративно-прикладним мистецтвом. На наш погляд, такими критеріями можуть бути:

1. Пізнавальна цінність занять окремим видом народного мистецтва. Вона визначається тим об'ємом теоретичних відомостей про предмети, явища і закономірності оточуючого світу, який засвоюється дітьми в процесі нової діяльності, а також їх важливістю для повноцінної підготовки молоді до трудового життя, їх зв'язками з системою знань, що формуються під час вивчення предметів загальнонаукового, художньо-естетичного і практично-трудового циклів.

2. Практична цінність, яка визначається кількістю і досконалістю нових трудових операцій, що засвоюються учнями в процесі занять, їх поширеністю на виробництві і в побуті.

3. Розвиваюча цінність, котра тісно пов'язана із багатством і варіативністю технологічних процесів, на яких ґрунтується даний вид ремесла чи декоративно-прикладного мистецтва, можливістю вдосконалення окремих прийомів роботи, використання різних пристосувань.

4. Профорієнтаційна цінність, що зумовлюється поширеністю даного виду занять у сучасному виробництві та системі художніх промислів.

5. Художньо-культурна цінність — можливість вивчення учнями основ художнього конструювання, композиції і колористики, а також знайомства на цій основі з культурною спадщиною свого народу.

6. Відповідність розумовим та фізичним можливостям дітей шкільного віку, відсутність потенційної загрози їх здоров'ю.

7. Доступність матеріалів, технологічного оснащення й інструментів.

8. Узгодженість з діючими програмами трудового навчання.

Проведений нами докладний дидактичний аналіз змісту поширених видів українських народних ремесел і декоративно-прикладного мистецтва дозволяє розділити їх на три категорії з точки зору придатності для масового вивчення в середніх загальноосвітніх школах: малоприсади, обмежено присади і бажані. До останньої групи, тобто до таких, що мають високі навчальні, практичні, розвиваючі і профорієнтаційні можливості при одночасній відсутності значних проблем з точки зору матеріально-технічного забезпечення та збереження здоров'я дітей, можна віднести:

вишивку, художню обробку металу, зокрема — карбування, столярну справу і художню обробку деревини, а також аплікацію виробів соломкою.

Технологія аплікації виробів соломкою ґрунтується на вирізуванні декоративних елементів із попередньо підготовленої стрічкової соломки злаків, наклеюванні їх на дерев'яну чи іншу поверхню з наступним покриванням лаком. Зрозуміло, що такі технологічні операції доступні учням... будь-якого віку. І наймолодші, і найстарші школярі можуть вибрати для себе такі зразки і види аплікацій, які найкраще відповідатимуть їх фізичним можливостям, трудовим вмінням та художнім запитам.

Заняття аплікацією соломкою мають значний навчальний і розвиваючий потенціал. В процесі роботи учні поглиблюють свої знання з матеріалознавства, знайомляться з оздоблювальними матеріалами: фарбами, лаками, а також вивчають основи композиції і колористики. Крім цього, вони значно вдосконалюють практичні вміння у обробці деревини, користуванні розмічальним та різальним інструментом, клеями і оздоблювальними речовинами. Робота з соломкою не має жодних протипоказань з точки зору охорони здоров'я дітей.

Матеріально-технічна база для організації занять аплікацією може бути створена у найкортші терміни зусиллями самих учнів.

Оскільки декоруванню аплікацією підлягають, здебільшого, вироби з деревини, то найдоцільніше поєднувати цей вид художнього оздоблення із заняттями столярною і токарною справою: виготовлені в процесі вивчення окремих тем вироби в подальшому підлягають аплікації. Це значить, що для систематичних занять аплікацією найкраще підходять уроки трудового навчання в 5 — 7-х класах, де програмою передбачено вивчення обробки деревини.

Не дивлячись на те, що декорування виробів соломкою має глибокі історичні корені, сьогодні майже не існує друкованих джерел, у яких би достатньою мірою розкривалися технічні й художні секрети цього мистецтва. Методичні ж розробки занять із учнями за цим напрямком зовсім відсутні, незважаючи на те, що невеличкий розділ "Аплікація соломкою" включено як доповнення до програми трудового навчання учнів 5 — 7-х класів.

Такий стан справ спонукав нас до самостійної розробки програми та методичного забезпечення занять з аплікації соломкою. Ця програма розрахована на 36 годин і складається з таких основних тем:

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗАНЯТЬ

N пор.	Т е м а	Кількість годин
5-й клас		
1	Вступне заняття. Підготовка інструментів	2
2	Заготівля соломки	2
3	Підготовка соломки та поверхні виробів до аплікації	2
4	Засвоєння техніки різання і наклеювання соломки	2
5	Поняття про композицію художнього твору	2
6	Виконання аплікацій в геометричному стилі, оздоблення виробів лаком	2
6-й клас		
7	Розробка і аплікація орнаментальних композицій	2
8	Аплікація виробів за рослинними мотивами	2
9	Аплікація виробів за тваринними мотивами	2
10	Аплікація жанрових сценок	2
11	Аплікація виробів з паперу, картону та пластмаси	2
12	Аплікація виробів циліндричної та конічної форми	2
7-й клас		
13	Аплікація виробів з використанням фарбованої соломки	2
14	Знайомство з технікою аплікації на основі з тканини	2
15	Виконання робіт з використанням об'ємних елементів	2
16	Виготовлення підставок і підвісів для аплікацій	2
17	Відбір і підготовка кращих робіт для виставки	2
18	Заключне заняття	2
ВСЬОГО ГОДИН		36

Як показало експериментальне дослідження, використання даної програми сприяло значному зростанню інтересу учнів до занять декоративно-прикладним мистецтвом.

Це підтверджено не лише суб'єктивними спостереженнями та анкетуванням, але й об'єктивними даними про участь школярів в оглядах художньої творчості та самостійні заняття аплікацією соломкою.

В другому розділі — "Методика формування практичних вмінь з аплікації соломкою та прилучення учнів до національної культури" — досліджуються основні шляхи реалізації навчально-виховних цілей занять декоративно-прикладним мистецтвом.

Оскільки заняття аплікацією здійснюються на уроках праці в 5 — 7-х класах, то предметною дидактикою для них стає методика трудового навчання.

Однак в процесі занять аплікацією учні виконують певні специфічні роботи, що не зустрічаються в інших видах діяльності і не мають достатнього висвітлення в методичній літературі. До них, зокрема, належать:

1. Підготовка соломки до аплікації.
2. Вирізування декоративних елементів.
3. Наклеювання елементів аплікації.
4. Розробка композицій.

Перелічені специфічні види робіт, знайомство з якими і визначає рівень засвоєння учнями практичної частини програми аплікації виробів соломкою, повинні особливим чином контролюватися з метою вибору оптимальних методів навчання.

В ході дослідження методичних основ навчання учнів аплікації виробів соломкою нами були визначені особливості цього процесу:

1. Встановлені психологами й педагогами типологічні та індивідуальні якості особистості мають суттєве значення для процесу формування трудових вмінь і навичок школярів. Дуже істотно впливає на результативність праці темперамент, який відбиває життєвий темп особистості. Зокрема, особлива рухливість, реактивність сангвініків дає їм переваги в тих умовах, коли робота вимагає швидкої зміни предметів і знарядь праці, наприклад, при наклеюванні соломки за допомогою лаку. І, навпаки, учні з ознаками інертної поведінки — флегматичного темпераменту — досягають найбільших успіхів в тій роботі, яка ґрунтується на повільних і плавних рухах, тому до даної технології вони при звичаються з великими труднощами. Школярів з слабкою нервовою системою — меланхолічного типу — менше втомлює одноманітна робота, наприклад, малювання орнаментів, тоді як у сангвініків і холериків така діяльність швидко викликає роздратування.

В умовах виробничого навчання невідповідність темпераменту особистості й характеру діяльності може досить успішно долатися за рахунок мобілізації компенсаторних резервів людської психіки, які ґрунтуються, в першу чергу, на формуванні особистих трудових прийомів і особливій організації праці, що в сукупності одержало назву індивідуального стилю діяльності.

В умовах навчальної діяльності, коли відбувається процес постійної зміни змісту й характеру засвоєваних трудових операцій, формування індивідуального стилю діяльності не може спиратися лише на компенсаторні резерви дитячої психіки. Це пояснюється, по-перше, відсутністю необхідного резерву часу, по-друге — недостатнім рівнем розвитку рефлексивних якостей підлітків, тобто здатності до самоаналізу.

Найдоступнішим засобом подолання існуючого протиріччя є використання альтернативних способів виконання трудових операцій, що лежать в основі даного виду діяльності.

2. Загальні вимоги до альтернативних способів діяльності такі:

— близький рівень технологічної цінності, тобто здатність давати однакові або майже однакові художньо-предметні наслідки діяльності з приблизно рівною витратою часу;

— наявність помітних відмінностей у вже відмічених об'єктивних параметрах трудового процесу, що здійснюється за різними способами (характер і ритм трудових зусиль, рівень креативності тощо), що саме й створює можливість для альтернативи — вибору учнями того способу діяльності, який краще відповідає їх індивідуальним особливостям.

В ході поелементного аналізу процесу аплікації виробів соломкою для кожної з специфічних операцій нами були запропоновані альтернативні технології, що враховують різні типи темпераменту учнів. Зокрема, при підготовці соломки до аплікації можливе використання термічної й механічної обробки; техніка закріплення соломки значно змінюється при переході від лаку до глютинового клею; альтернативою ручному кресленню стає комп'ютерна графіка.

3. Ефективність предметних засобів диференціації діяльності є особливо високою на початковій стадії навчання, коли учні лише засвоюють основні операції з аплікації, що створює хороші умови для подальшого формування індивідуального стилю діяльності вже за рахунок використання психофізіологічних резервів особистості. В процесі вивчення

окремих видів аплікації діти розвивають свої практичні вміння на основі одного з способів, однак на певному етапі навчання на основі розвитку компенсаторних можливостей психіки всі альтернативні способи діяльності стають доступними для кожного учня.

Експериментальне дослідження ефективності використання альтернативних способів діяльності в процесі занять аплікацією дістало підтвердження на рівні статистичної вірогідності 0.95. Якість засвоєння учнями специфічних операцій з аплікації виробів соломкою при вільному способі діяльності на 10—20% вища, ніж при використанні одного з варіантів технології.

Поряд із створенням умов для вільного вибору альтернативних способів діяльності ефективним засобом прискореного формування практичних вмінь з аплікації виробів соломкою є цілеспрямований розвиток здатності школярів до самостійного контролю за ходом і наслідками своєї діяльності.

Стосовно значення організації самоконтролю учнів для навчання їх аплікації виробів соломкою можна стверджувати:

1. Процес формування здатності до самоконтролю проходить декілька етапів, кожному з яких відповідає своя форма організації праці учнів, в чергуванні цих форм керуючий вплив вчителя поступово змінюється самостійною згурто-інтуїтивною діяльністю учнів.

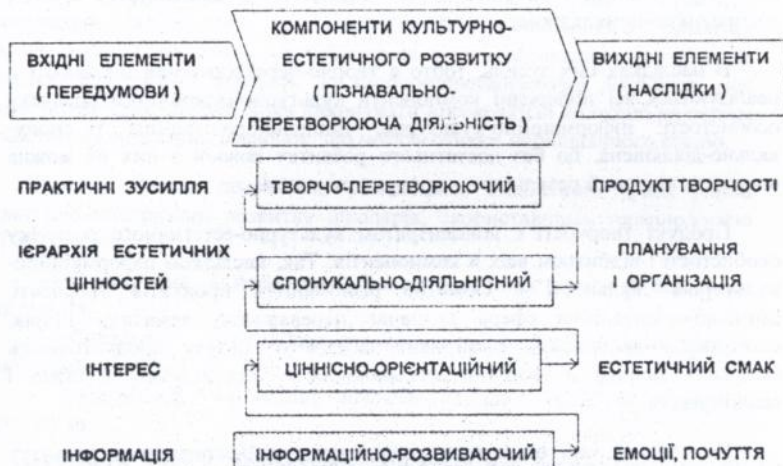
2. Повноцінне функціонування системи самоконтролю при організації практичних занять учнів в умовах дефіциту навчального часу неможливе без застосування нових інформаційних технологій, які забезпечують оперативний зворотний зв'язок, необхідний для визначення здатності учнів до об'єктивного оцінювання творчих робіт з аплікації і корекції можливих відхилень в цій діяльності.

В ході дослідження науково-методичних основ прилучення учнів загальноосвітніх шкіл до надбань національної культури було встановлено, що до переліку компонентів культурно-естетичного розвитку учнів стосовно занять декоративно-прикладним мистецтвом, в тому числі й аплікацією виробів соломкою, належать:

- інформаційно-культурний;
- ціннісно-орієнтаційний;
- спонукально-діяльнісний;
- творчо-перетворюючий.

Перелік і чергування цих компонентів логічно вкладається в певну ієрархізовану структуру, яку умовно можна назвати "пірамідою творчості".

"ПІРАМІДА ТВОРЧОСТІ"

Особливістю цієї умовної піраміди є те, що кожен її щабель є породженням попереднього і підґрунтям для наступного. Зокрема, різноманітна інформація, що потрапляє до мозку через органи відчуття, певним чином переробляється і засвоюється особою. Це породжує певні естетичні емоції й почуття, котрі можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення. На основі позитивних емоцій і почуттів поступово розвивається інтерес до окремих феноменів культури, який дитина прагне задовольнити через знайомство з додатковими джерелами інформації. Таким чином, інформаційно-культурний компонент є передумовою і базисом для ціннісно-орієнтаційної діяльності особистості.

В процесі такої діяльності у дитини формуються естетичні ідеали, які є наслідком взаємодії психологічної, інтелектуальної й соціальних сфер особистості, а їх проявом є естетичний смак, здатність до обґрунтованого об'єктивно-суб'єктивного аналізу художніх явищ дійсності.

Незважаючи на існування одвічної мрії про всебічний розвиток особистості (ідеал, до якого можна й потрібно прагнути), жодна людина не здатна мати рівновелику схильність до різних видів мистецтва,

обмежуючись пізнанням лише одного або декількох його видів. Це значить, що на основі вироблених пріоритетів дитина першочергову увагу приділяє цілком конкретним видам творчості, і що головне — робить практичні зусилля в обраній сфері творчості (в драматургії, музиці, декоративно-прикладному мистецтві тощо).

В наслідках цих зусиль, тобто в творчо-перетворюючій діяльності й реалізуються всі попередні компоненти культурно-естетичного розвитку особистості: інформаційно-культурна, ціннісно-орієнтаційна і спонукально-діяльнісна, бо без достатнього розвитку кожної з них не можна одержати кінцевий результат — продукт творчості.

Продукт творчості є концентратом культурно-естетичного розвитку особистості і відбитком всіх її компонентів. Так, наслідком інформаційно-культурної діяльності є сюжетне різноманіття продуктів творчості, ціннісно-орієнтаційна сфера визначає переважаючу тематику творів, спонукально-діяльнісний компонент забезпечує творчу продуктивність (кількість творів), а творчо-перетворюючий — індивідуальний стиль і майстерність.

Це означає, що оцінювати рівень культурно-естетичного розвитку особистості, в тому числі й окремого учня, можна за предметними наслідками діяльності в певній сфері художньої творчості (зокрема, в апікації виробів соломкою), а саме — за кількістю й різноманіттям робіт, тематикою сюжетів, технікою й художньою довершеністю творів. Підтвердженням цьому є аналогія з діяльністю відомих митців — у їх творах цілком рельєфно проглядаються ерудиція, багатство духовного світу, смаки й уподобання, технічна й мистецька досконалість.

Подібні висновки вирішують проблему рівнів оцінювання культурно-естетичного розвитку школярів в процесі занять декоративно-прикладним мистецтвом, однак лише за умов довготривалих занять.

Практично ж при організації навчального процесу на основі запропонованої програми учні не встигають виконати таку кількість самостійних робіт, яка давала хоча б мінімальні можливості для аналізу на їх основі стану культурно-естетичного розвитку дітей.

Тому в умовах навчання учнів апікації виробів соломкою практично неможливо використати інтегрований підхід до оцінювання культурно-естетичного розвитку учнів, що змушує використовувати ускладнену схему виведення загальної оцінки на основі чотирьохфакторної моделі, закладеної в "піраміді творчості".

Стан розвитку інформаційного компонента ми пропонуємо оцінювати за рівнем обізнаності школярів з основними сферами і досягненнями національної культури; ціннісно-орієнтаційну діяльність дітей логічно зв'язати з їх здатністю до об'єктивного оцінювання робіт з апікації; спонукально-діяльнісний компонент культурно-естетичного розвитку можна оцінити по тому, чи займається учень апікацією виробів на дозвіллі. І, нарешті, здатність до творчо-перетворюючої діяльності має визначитися вмінням школярів виконувати високоякісні апікації на основі самостійних сюжетних розробок, що носять ознаки національного стилю.

Для практичних потреб ми обмежилися виділенням трьох рівнів культурно-естетичного розвитку школярів, скориставшись термінологією Б.Т.Лихачова:

- оптимальний — половина й більше відмінних оцінок за окремими факторами;
- обмежений — половина і більше оцінок "добре" за окремими факторами;
- поверховий — менше половини оцінок "добре" за окремими факторами.

Визначені рівні й були використані нами для пошуку оптимальної методики культурно-естетичного розвитку учнів в процесі занять декоративно-прикладним мистецтвом. Практика роботи в школі виявила два основні шляхи прилучення школярів до надбань національної культури:

- введення культурологічних відомостей в організаційну структуру занять з трудового навчання, на яких проводиться апікація виробів соломкою;
- організація окремих теоретичних занять для більш тісного ознайомлення учнів з елементами етнокультури.

В тих групах учнів, де перелічені теми вивчалися на окремих заняттях, на кожне з них відводилося по одній академічній годині. Інформування ж в процесі занять апікацією здійснювалося за принципом, встановленим для уроків праці — на теоретичні відомості відводилося не більше 15—20% часу кожного заняття, тобто перелічені теми доводилося додатково подрібнювати з урахуванням характеру практичної діяльності школярів. В першому і другому випадку загальний об'єм часу, що витрачається на знайомство учнів з переліченими питаннями, є однаковим.

Педагогічний експеримент довів вищу ефективність такої організації занять, коли теоретична підготовка з народознавства суміщувалась з практичною роботою учнів.

Вирішальний вплив тут, на наш погляд, має відсутність будь-якого розриву в часі між етапом знайомства із теоретичними відомостями в галузі народної культури й декоративно-прикладного мистецтва та етапом практичної реалізації задумів, що виникають в зв'язку з цим в уяві дітей. Крім того, розповідь вчителя про феномен народної творчості в контексті певної теми з програми аплікації виробів соломкою завжди є більш предметною, адже вона об'єктивно підпорядковується меті кожного окремого заняття.

Розглядаючи закономірності культурно-естетичного розвитку школярів у процесі занять аплікацією соломкою, ми пересвідчилися, що заглиблення в джерела національної культури створює передумови для перетворення оздоблених учнями виробів у справжні твори декоративно-прикладного мистецтва. В свою чергу, успішні заняття аплікацією здатні розпалити інтерес дітей до всіх проявів національної культури, стати основою їх етнічного самоусвідомлення.

Інакше кажучи, в процесі доцільно організованих занять декоративно-прикладним мистецтвом, зокрема аплікацією соломкою реалізується принцип взаємообумовленості культурно-естетичного і національно-культурного розвитку учнів. Звикнувши приводити в рух всі духовні й фізичні сили при розробці композицій і безпосередньому виготовленні аплікацій, учень не може замикатися в тих сферах етнокультури, які пов'язані лише з декоративно-прикладним мистецтвом, а прагне всіма силами розширити горизонти свого національно-культурного розвитку. В цьому й полягає величезний спонукальний вплив занять художньою обробкою матеріалів на прилучення учнів до багатств національної культури.

Експериментальні дослідження на високому рівні значимості довели реальність проявів цього принципу і підтвердили гіпотезу про значний вплив занять аплікацією на розвиток потягу учнів до самостійного знайомства з надбаннями національної культури.

В той же час було б необачно стверджувати, що організація занять декоративно-прикладним мистецтвом вирішує всі проблеми національно-культурного і морально-естетичного розвитку школярів.

Досвід показує, що такі заняття мають бути одним із елементів системи національно орієнтованого навчання і виховання в сучасній школі, тобто такої освіти, яка б забезпечувала найповнішу реалізацію інтелектуального, фізичного і духовного потенціалу кожної дитини.

Основний зміст дисертаційної роботи знайшов відбиття в таких публікаціях автора:

1. Залучення учнів до національної культури на гурткових заняттях засобами прикладного мистецтва // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з проблем трудового і професійного навчання. Ч.2.- Вінниця, 1994.- С.55-57.

2. Мусієнко В.Д., Захарченко Р.О., Сидоренко В.К., Тхоржевський Д.О. Прилучення учнів до національної культури у процесі трудового навчання: Монографія.- Київ: ДОД УДПУ, 1996.- 122 с.

3. Взаємодія трудового навчання і культурно-мистецької діяльності // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з проблем наступності й інтеграції змісту навчання в системі "школа-ПТУ-ВНЗ".- Вінниця, 1996.- С.79-80.

4. Мусієнко В.Д., Маркович О.Я. Прилучення учнів до національної культури у процесі навчання аплікації соломкою // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (8-9 жовтня 1996 р., Київ) "Виховання національної самосвідомості у школярів".- С.85-87.

Мусяненко В.Д. Привлечение учащихся к национальной культуре средствами декоративно-прикладного искусства (дидактический аспект).

Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата педагогических наук (специальность 13.00.02 — методика обучения (трудоовое обучение)).

Украинский государственный педагогический университет им.М.П.Драгоманова. Киев. 1997.

В диссертации исследуются научно-методические основы приобщения учащихся общеобразовательных школ к богатствам национальной культуры в процессе занятий декоративно-прикладным искусством, в частности — аппликацией изделий соломкой.

Установлено, что занятия традиционными видами декоративно-прикладного искусства повышают учебно-воспитательные возможности трудового обучения и оказывают положительное влияние на возрастание познавательно-преобразующей активности учащихся, содействуют их национально-культурному развитию.

Разработаны методические подходы к ускоренному формированию практических умений в декорировании изделий соломкой на основе учета типологических особенностей учащихся, определено содержание их культурно-эстетической подготовки в процессе занятий аппликацией, исследованы условия повышения эффективности такой подготовки, определены критерии оценивания её результатов.

Musiychenko V.D. Drawing pupils to national culture with the help of arts and crafts (didactic aspect).

Selfessay of the thesis for a degree of candidate of pedagogics (speciality 13.00.02 — methodics of education (works education).

M.P.Dragomanov Ukrainian State Pedagogical University. Kiev. 1997.

Scientific principles of drawing secondary school pupils to the treasures of national culture in the process of practicing in arts and crafts (particularily in straw applique art) are analyzed in the thesis.

It has been proved that practicing in the traditional kinds of arts and craft rises capabilities in working education and makes a positive effect on the increas of the intellectual and transforming activity of the pupils. Also it's useful for their national-kultural development.

The methodic ways have been worked out for the speeded forming of practical skills in decorating articles with straw on the basis of taking info account typical features of pupils. The contents of their cultural-aesthetic training in the process of straw applique lessons is defined. The conditions of rising of the effectives of such a training are researched. The criterias of estimating its results are defined.

Ключові слова: українська національна культура, освіта, трудове навчання учнів, декоративно-прикладне мистецтво, аплікація виробів соломкою, методика.

Підписано до друку 5.01.1997 р. Об'єм 1,2. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100 прим, зам. 24. Безкоштовно.

ЛОД УДПУ ім. Драгоманова, Київ. Пирогова, 9.

AB 36.870